

kai kiadása is napvilágot látott”, s a kritikai kiadás VI. kötetének „mintaszerű filológiai apparátusa nagymértékben elősegíti a közölt szövegek helyes történelmi perspektívába állítását”. (237.) Eszerint a textológus – bizonyos esetekben legalább – eltekinthet attól, hogy minden írás lélektanához hozzátartozik a felvett vagy vállalt szerep; létezik számára objektív értelmezés, a művek ismeretében megrajzolható a teljesen hiteles kép, s van helyes történelmi perspektíva.

A kötet nemcsak szakirodalomba rejtett önvallomás, hanem állandóan megújuló figyelmeztetés is: a szerző (és a könyv szerkesztője) a jelenre vonatkoztatja a politikai gondolkodás legjobb hagyományait. Eötvös mondata ma szükségképpen mást jelent, mint a centralista *Pesti Hírlap*ban vagy 1976-ban, a tanulmány megjelenésekor: „még az egyes pártok kívánataiban is következetlenség uralkodik, s amerre fordulunk, negációkkal találkozunk, de sehol határozottan formulázott politikai követelésekkel, úgyhogy mindenkiről a legnagyobb bizonyossággal elmondhatjuk, mit nem akar, és senkiről sem tudhatjuk, hogy tulajdonképpen mit akar”. (82–83.) S az is tanulságos, ahogy Oltványi Ambrus *A XIX. század uralkodó eszméinek* ma is aktuális eszményét összefoglalja: „Eötvös szeme előtt olyan kor-

mányzati rendszer képe lebeg, amelyben a nyugalom szükséglete és a fejlődés igénye, a stabilitás elve és a dinamizmus követelménye összhangba kerülnek egymással, amely állampolgárai számára a szabadságot és a biztonságot egyaránt garantálja.” (92.)

Mit kifogásolhatott volna ő, a kritikai igényességét saját tudására és önmagával szembeni szigorára alapozó tudós ebben a kiadványban? Feltehetően keveset, hiszen hozzáértéssel, gondal és szeretettel elkészített tanulmányválogatást vehetünk kezünkbe. Talán azt tenné szóvá, hogy a *Hitel* és a *Világ* megjelenésének 150. évfordulójára közölt két cikke közül csak a második címében maradt meg a választott idézet, s az elsőből elmaradt a „Mit kell tenni s min kell kezdeni”; azt, hogy az egységesség céljából lerövidült a Szász Károlyról, Irinyi Józsefőről, Horváth Mihályról és Jászi Oszkáról szóló megemlékezés címe, s közülük kettőből hiányzik a – csak a bibliográfiából pótolható – jellemző idézet; azt, hogy ez utóbbinak nem pontos néhány tétele (10., 29., 78. és 79. sz.); s azt, hogy bár igen csekély számban, de megmaradt néhány sajtóhiba (23., 156., 185., 206., 208., 289.). Apróságok, igaz, de ezekkel szemben sem ismert könyörületet.

Korompay H. János

ISTVÁN FRIED: OSTMITTELEUROPÄISCHE STUDIEN

Ungarisch–slawisch–österreichische Beziehungen. Szeged, Institut für vergleichende Literaturwissenschaft, 1994. 158 l.

Ez a német nyelven megjelentetett kötet a szerző mintegy másfél évtized során írt, közép-kelet-európai tárgyú tanulmányait tartalmazza. Tárgyánál fogva elsősorban az irodalmi kapcsolatokat vizsgálja, ám óhatatlanul szélesebb körben, történelmi–kultúrtörténeti tanulságokra is kiterjeszkedve. Alcíme szerint a magyar–szláv–osztrák vi-

szonylatok kerülnek előtérbe, bár itt némi megszorítás sem felesleges, hiszen a szláv minősítés főképp az egykori monarchián belüli irodalmakra vonatkozik, ezek viszont – Fried érdeklődésének megfelelően – sokkal nagyobb súllyal szerepelnek az itt közzétett, s minden bizonnyal nemzetközi szakmai érdeklődésre számot tartó

tanulmányokban, mint az osztrák témák.

A legterjedelmesebb tanulmány a *Zur Frage der mitteleuropäischen Region* címet viseli. A régió fogalma, mind történeti mind pedig szellemtörténeti értelemben meglehetősen összetett. Csupán a magyar szakirodalomra utalva, szerepel a mérlegelt álláspontok sorában Eckhardt Sándortól Hadrovics Lászlón át Sziklay Lászlóig át mindenki, aki ebben a témában érdemlegesen írt vagy mondott, s ugyanez vonatkozik a külföldiekre, Magristól Wytrzensig. Fried tanulmányainak apparátusa önmagában véve is kitűnően tájékoztatja azokat, akiket e témák érdekelnek, s egyúttal a szerző fölényes tájékozottságáról is tanúskodik.

Természetesen egy ilyen típusú tanulmány, amely egyszerre szemléje az ide vonatkozó szakirodalomnak, egyben mérlegel és állásfoglalás is. A szemlének az a legfőbb tanulsága, hogy egy ilyen régióban, ahol annyiféle tényező van jelen, mind a történelmi folyamat idő-vetületében, mind pedig az egyidejűség szférájában, minek következtében ezeket valamiféle közös nevezőre hozni, avagy pedig minden részletre vonatkozóan érvényes definíciót adni nem lehetséges. Ami természetesen nem azt jelenti, hogy a régió fogalma kevésbé használható, csupán sok mindenre, objektív és szubjektív tényezőkre, máshonnan jövő és különböző módokon érvényesülő hatásokra kell figyelemmel lenni ahhoz, hogy az összekötő szálakat kitapinthatassuk. Ez az összefoglaló tanulmány végül is nem pusztán ilyen következtetéseivel, hanem szisztematikus érvelésével tűnik ki első sorban.

Az említett tanulmány 1985-ből való, öt évvel későbbi a *Literarische Strömungen und Wechselwirkungen in Ost-mittel-europa an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert* című írás. Az előzőhöz hasonlóan komplex kérdéskört vizsgál

ez a tanulmány, noha szűkebb időkeretben. Köztudomású, hogy a különböző nemzeti irodalomtörténetek természetesen e régióban sem egyidejű ki-fejlődésével, erősödött és módszertanilag megszilárdult az a hajlam, miszerint az egyes nemzeti irodalmak önmagukba zárt lényeket képviselnek, s e körülményt mint legfőbb prioritást érvényesíteni kell. Ezzel egyidejűleg perifériára szorultak, sőt hovatovább feladásba merültek olyan kölcsönhatások, melyek a maguk idejében spontánul működtek. E körülményben a kultúrák részben természetes, részben intézményszerű együttélése jutott kifejezésre. Ebben szerepet játszottak a bécsi, pesti folyóiratok (Annalen der Literatur und Kunst, Tudományos Gyűjtemény) a maguk sok tekintetben szupranacionális, illetőleg összmonarchikus mentalitás-elemeivel, csakúgy, mint a nyelvi közeg átjárhatósága. A régiség több két nyelven alkotó költőt-író is, s ez a típus létezett ez idő tájt is. Lásd az ismert magyar példák mellett Ján Chalupka magyar nyelven írt színművét.

Némiképp megelőzi az említett tanulmányt, mind a korszakot, mind pedig a problematikát illetően az egyébként is korábról datált *Die ungarische Literatur im Zeitalter der Königin Maria Theresia*. Ez a tanulmány, nyilván ugyanúgy a Monarchia-gondolat jegyében mint a többiek, a magyar irodalom jelzett periódusát elemzi a magyar olvasó számára sem tanulság nélkül, de első sorban a külföldi szakemberre való tekintettel.

A tanulmánykötetek általánosan elfogadott szerkezetének megfelelően következnek a témakör szempontjából figyelemre méltó részletkérdésekről szóló tanulmányok. Ezek sorában kétértelműen érdeklődésre tarthat számot a *Funktion und Möglichkeiten einer deutschsprachigen Zeitschrift in Ungarn. Die Zeitschrift von und für Ungern*. A hazai német nyelvű folyóiratoknak (újságok-

nak) ugyanis fontos szerepük volt a magyarországi kulturális életben. A „magyarországi” kifejezés nem véletlen ez esetben, hiszen jelzi azt a tény, hogy ebben a térségben több nyelvű, s nyelvi vonatkozásban többféle elkötelezett szellemi élet létezett, s e körülmény korántsem zárja ki azokat az érintkezési lehetőségeket, melyek kölcsönösen javára váltak a különböző nemzeti irodalmaknak, s emellett fontos ismereteket terjesztettek. A jeles és érdemes Schedius Lajosnak ez a kezdeményezése mintegy példázza azokat a kevésbé kiaknázott lehetőségeket, amelyek a szellemi életnek ebből a szituáltságából egyébként logikusan következnenek. S noha a hazai németnyelvű írásbeliséggel Pukánszky Bélától Kosáry Domokosig (köztük nem utolsó sorban Fried) sokan foglalkoztak, még további kutatások is szükségesek, melyek akár meglepő eredményekkel szolgálhatnak.

Látszólag kifejezetten részletkérdés, amelyet a szerző az *Ein österreichischer Biedermeier-Dichter und die südslawische Folklore* című írásában tárgyal. Johann Nepomuk Vogl e tanulmányban egy szlovén népballada fordítójaként szerepel elsősorban, annak a törekvésnek képviselőjeként, amely Hormayr bécsi körének állampatriotizmusát jellemzi a

kulturális érintkezések területén, némi rokonságban Mednyánszky, illetőleg Majláth hasonló témáival a magyar irodalom vonatkozásában. Érdekes e kérdés szorosabban stilisztikai vetülete is: a népköltészet sajátos stilizálásának, „nemesítésének” vagy az eredeti hangnemhez való hűségnek problémája. Sorolhatnánk a többi tanulmányt is. Berzsenyi „... *die Zeit flieht mich und meine Begierden...*” (Zum Gepräge der mitteleuropäischen Romantik), amely a szerző romantika-kutatásainak summázata, a Grillparzers *Monarchieerlebnis* a neves osztrák költő monarchia-élményét elemzi tanulságosan, a „*Das Charakteristikum unserer Region ist das Geöffnetsein*” a Közép-Kelet-Európa-kutatások magyarországi eredményeiről és feladatairól tudósít.

A különböző időpontokban keletkezett írásokat összefogja a szerző szemléletének, módszerének egysége, noha természetesen, a tanulmánykötet műfajából eredően előfordulnak ismétlések, átfedések, egyben-másban a szemlélet is, ha úgy tetszik módosul, fejlődik. Bizonytalannak vitatható állításai, egészében véve azonban kétségkívül hasznosnak mondható e fontos tanulmányoknak e kiadványban való közzététele.

Wéber Antal

GEROLD LÁSZLÓ: MEGLELT ÖRÖKSÉG

Tanulmányok, esszék, kritikák a XIX. századi magyar irodalomról, színházról, hagyományról és modernségről. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1994. 189 l.

Gerold László, akit korábbi könyveiből is kiválóan felkészült irodalom- és színház-történészként, érzékeny kritikusként ismertünk, és aki – a kisebbségi szellemi lét szükséghelyzetéből erényt formálva – egyaránt otthonos a XIX. és a XX. századi klasszikus irodalomban, valamint a mai irodalomban, ezúttal érdekes módszertani kísérletre vállalkozott: hagyomány és modernség fogalomparáját a színháztörténet és az iroda-

lomtörténet-írás kettős interpretációs mezőjében vizsgálja. Az előbbihez három XIX. századi dráma (Katona József: *Bánk bán*, Petőfi Sándor: *Tigris és hiéna*, Madách Imre: *Az ember tragédiája*) napjainkig futó színpadi története kínál anyagot tanulmányai számára, az utóbbi megújulási tendenciáit pedig elhangzott előadásai és szakkritikái fejtegetik. A kötetnek sajátos szerkezeti ritmust adnak azok az adatgazdag tanulmá-